

ŠKOLSTVÍ NA PODKARPATSKÉ RUSI VE 20. LETECH 20. STOLETÍ

JULIA DELIBALTOVÁ

Úvod

Dne 10. září 1919 byla smlouvou ze Saint-Germain Rusínům přiznána autonomie v rámci Československa a mírovou smlouvou s Maďarskem podepsanou v Trianonu 4. července 1920 bylo potvrzeno odevzdání podkarpatoruského území Československé republice. Podle československé ústavy z 29. února 1920 měla Podkarpatská Rus získat autonomní statut, což se však v praxi plně realizovalo až v roce 1938.

Začleněním Podkarpatské Rusi do Československa získala nová republika oblast, která již před válkou patřila mezi nejzaostalejší oblasti tehdejší Evropy. Negramotnost v některých lokalitách dosahovala nepředstavitelných 78 %.¹ Jedním z prvních úkolů nově vznikajících státních institucí bylo tedy zabezpečení dostupného vzdělání pro zdejší obyvatele jako důležitého předpokladu pro postupné odstranění letité zaostalosti nejvýchodnější části meziválečného Československa.

Školský referát zemské správy na Podkarpatské Rusi řízený přímo Ministerstvem školství a národní osvěty byl ustaven v září 1919 a prvním vedoucím referentem se stal Josef Pešek, jeden z tehdejších nejzkušenějších českých pedagogů a známý průkopník pokrokových vzdělávacích metod. Pešek musel od počátku působení ve funkci, spolu se svými spolupracovníky, překonávat mnoho překážek.

Bylo samozřejmé, že jedním z hlavních úkolů bylo vybudovat školství a školní budovy, ale kardinální otázkou bylo, jakým jazykem v nich učit? Podkarpatským dialektem, ukrajinsky, rusky, slovensky, česky, maďarsky, hebrejsky, jidiš, německy, rumunsky? V Užhorodě byla dokonce jedna škola cikánská. Posledně jmenované škole však nemusí být věnována pozornost, protože to vlastně byla slovenská škola, kde se cikánštiny užívalo jen k dorozumění s nejmenšími.

¹ Pešek, Josef: Školství na Podkarpatské Rusi. Praha 1923, s. 161.

Počátky

Úkol vybudovat školství nebyl vůbec jednoduchý bez ohledu na výše naznačené jazykové obtíže. Stávající školy rozhodně nesnesly srovnání s nějakou civilizovanou zemí. V 1920 roce bylo na Podkarpatské Rusi pět tisíc dětí, které nikdy nebyly ve škole a byly naprostými analfabety. Ivan Olbracht ve svých reportážích vylíčil neradostnou realitu školní docházky: Ty děti, které byly zapísány do školní výuky, ji navštěvovaly pouze občás. V zimě do ní nechodily vůbec, protože neměly šaty a boty, resp. mezi chudými chýšemi si obyvatelstvo teplé oblečení pro děti navzájem půjčovalo, aby děti alespoň občás mohly přijít do školy. Problémem bylo také materiální vybavení žáků – neměli učebnice, sešity, psací potřeby; mezi sebou si půjčovaly krejcarovou tužku a psaly na kusy balicího papíru. Škola jim nemohla z učebních pomůcek dát nic, neboť stát převálil školská břemena na obce, které neměly peníze. Školní výkazy v otázce návštěvnosti není možno označit za důvěryhodné. Učitelé měli totiž nařizeno, chybí-li dvacet procent žáků, aby to okamžitě hlásili inspektorátu, ale protože v třídě osmdesát procent dětí bylo málokdy a protože by z toho bylo vyšetřování a snad i tresty, nehlásili nic a inspektoři byli také spokojeni, že jim ubylo zbytečného psaní. V době polních prací, očekával-li vesnický učitel inspekci, obíhal všechna stavení, aby ve třídě měl alespoň někoho...²

Byly to především následky války, kvůli níž byly zdejší většinou beztak zastaralé a požadavkům moderní pedagogiky nevyhovující školní budovy poničeny jednak během probíhajících bojů, jednak byly zdevastovány, když sloužily jako ubikace pro vojsko, takže pro výuku byly využitelné jen s obtížemi. Pravidelné výuky se proto v roce 1919 mohlo účastnit necelých 50 % a v horských oblastech Podkarpatska dokonce méně než 20 % školou povinných dětí. Na nutné opravy a uvedení školních budov do stavu umožňujícího výuku, byly během roku 1920 vydány tři milióny korun a podle tehdejších propočtů se předpokládalo, že pro potřeby školství bude nutné vystavět minimálně 1000 nových školních budov.³

Ze státního rozpočtu Ministerstva školství a národní osvěty byla udělena v letech 1918–1930 podpora na novostavby 15 škol (10 podkarpatoruských a 3 československé, tj. v podstatě české a 2 přestavby maďarských škol) v celkové částce 568 779 korun. V letech 1930–1932 uděleny byly státní a zemské subvence na stavbu 32 škol s 56 třídami v částce 5 480 950 korun. Státní výdaje na udržování školních budov v letech 1919–1932 činily 21 160 000 korun.

Rozvoj mateřských, obecných, měšťanských, speciálních a středních škol na Podkarpatské Rusi v letech 1920–1932 je zřejmý z připojené statistické tabulky:⁴

² Olbracht, Ivan: *Hory a staletí*. Praha 1935, s. 69.

³ Pěšina, Josef: *Národní školství na Podkarpatské Rusi*. Bratislava 1936, s. 259.

⁴ Pěšina, Josef: *Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti*, Praha 1933, s. 12.

Počet	Školy mateřské		Školy obecné			Školy měšťanské			Školy speciální			Školy střední		
	škol	dětí	škol	dětí	učitelů	škol	dětí	učitelů	škol	dětí	učitelů	škol	dětí	profesorů
1920	46	1 654	475	53 241	874	10	1 651	56	2	78	8	9	1 579	40
1932	107	5 527	758	129 370	2 408	18	8 899	268	5	474	38	13	3 660	140

Školy navíc silně pociťovaly nedostatek odpovídajících učebnic a potřebných školních pomůcek. Ale v 30. letech již nastalo v této věci dostatečné zlepšení, jak dokládá Příloha 1.

Rozhárání pedagogové v historických zemích

V dubnu 1918 vydali významní představitelé českého učitelského hnutí provolání nazvané „Českému učitelstvu“. Výzva se týkala činné účasti na zajištění budoucnosti národa a byla spojována s aktivní prací v některé z pokrokových českých stran. Apel byl veden snahou, aby ještě za války byl připraven návrh školské reformy společně se zajištěním občanských a stavovských práv učitelstva. Zřízení školských a učitelských odborů uvnitř těchto stran mělo vést k vytvoření jednotné školské politiky. Provolání podepsali kromě jiných Ladislav Hanus, Karel Mrázek, Adolf Obst a Antonie Hromádková. Tento trend započal již dříve na IV. řádném sjezdu Československé sociálně demokratické strany v Českých Budějovicích 8.–10. září 1900. Sjezd v přijaté rezoluci k otázkám školství vycházel z konkrétní situace, že *„dnešní školská výchova nějak nevyhovuje potřebám doby a životním zájmům dělnického lidu, a že je totiž pronikavá oprava celého školství v zájmu všeho lidstva nevyhnutelná.“*⁵

Sjezd požadoval vzdělání pro každého podle jeho přiměřených schopností a zřizování a udržování státem všech typů škol, včetně mateřských, a taky zákaz dětské práce. Situace v dělnických rodinách a naplňování požadavku rovného vzdělání nesly s sebou postulát nejen bezplatného vyučování a učebních pomůcek, ale také úplné a bezplatné zaopatření chudých žáků. Zazněl požadavek převzetí škol do správy státu a úplného odloučení školy od církve. Důležitým momentem celého programu reformem byl prvek národní autonomie v oblasti vzdělání a požadavek kvalifikovaného vzdělání učitelů. Sjezd dále proklamoval povinnou devítiletou docházku a doplnění vyučování prací. *„Při školách obecných budiž zřízeny třídy učební, v nichž by se vyučovalo počátkům řemesel.“*⁶

Vytvořením Ministerstva školství a národní osvěty v listopadu 1918 byl pouze petrifikován stav starého školství. Přijetím zákona o menšinových školách v dubnu 1919 byl řešen neodkladný problém sítě českých národních škol v národnostně smíšených pohraničních okresech. Ani únorová ústava z roku 1920, která ve svých třech člancích (119, 120, 121) kodifikovala v podstatě staré

⁵ Somr, Miroslav: Dějiny školství a pedagogiky. Praha 1987, s. 209.

⁶ Učitelé v práci a v boji. Praha 1971, Textové přílohy, s. 12.

rakouské ústavní normy, nepřinesla žádoucí změny. Navíc existoval právní dualismus mezi historickými zeměmi a východními částmi republiky zděděný po habsburské monarchii, který se v praxi např. projevil v působnosti zákona o smíšených školách, neboť platil na území Čech, Moravy a Slezska, ale na Slovensku a Podkarpatské Rusi se neimplementoval.

Na Prvním sjezdu československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti, konaném 1. – 3. července 1920, prezentovali jen jednotlivci názor, že osud školy i československého učitelstva závisí a bude záviset na dalším vývoji politickém a kulturním. Boj o orientaci školy, učitelské vzdělání a učitelskou organizaci probíhal v mnoha peripetiích a konsekvencích. Obecně je možno poznamenat, že za celou dobu trvání republiky se nepodařilo vytvořit jednotnou učitelskou organizaci. Důvodů bylo mnoho. Hlavním důvodem daného stavu byl fakt, že většina učitelstva podléhala abstraktně humánním a demokratickým ideám a učitelé se nedokázali sjednotit na stavovské (třídní) bázi. Nebylo proto možno najít platformu, na které by se 27 organizací učitelů mohlo sjednotit.⁷

K pozitivním tendencím poválečného vývoje po roce 1918 patří vznik Československé obce učitelské na I. učitelském sjezdu v roce 1920 a z ní krystalizující levicové, marxistické názory, které podnítily v roce 1922 založení *Socialistického sdružení učitelského*, jež převzalo nezávislé *Učitelské noviny*. Pocity mladého, pokrokově orientovaného učitelstva vyjádřil Ladislav Koubek hned v prvních řádcích své knihy „*Naše cesta*“: „*Dne 3. července 1920 rozsvítily se po skončení velkého učitelského sjezdu ulice Prahy průvodem učitelů. Šest tisíc jich šlo z měst i venkova, z Čech, z Moravy i ze Slovenska na Pražský hrad... Byl to závěrečný akt Prvního sjezdu učitelstva československého a přátel školy v osvobozené vlasti, byla to cesta vítězná, nebo to byla jen povinná úcta sjezdových delegátů?*“⁸ Rok 1924 byl poznamenán mimo jiné rozpadem jednotné učitelské organizace. V roce 1925 vznikl *Svaz československého učitelstva*, který se orientoval na hradní politiku, odmítal spolupráci s krajní levicí a vnašel do celého učitelského hnutí nejen více pravicovou orientaci politickou, ale i hlubší diferenciaci stavovskou.

Analfabetismus a jeho postupná eliminace

Nejúčinnějším nástrojem v boji s analfabetismem a při šíření vzdělání se staly kurzy pro negramotné, jejichž statut byl vypracován na počátku roku 1920. Pořádat je mohly státní nebo církevní školy nacházející se v příslušné nebo nejbližší obci. Pro umožnění co největší návštěvy probíhaly na venkově hlavně v zimních měsících, ve městech podle místních podmínek. Kurs obvykle trval tři měsíce

⁷ Somr, Miroslav: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987, s. 210.

⁸ Tamtéž.

a celková týdenní výuka byla stanovena na 10 hodin; doporučená doba vyučování byla dvě hodiny denně, zpravidla večer a učit se mohlo také v neděli. Vedle čtení, psaní a počítání se vyučovalo také základům vlastivědy Podkarpatské Rusi. Účastníci byli rovněž seznamováni s hlavními pravidly zdravotní a škodlivostí nadměrného pití alkoholu. Maximální počet účastníků jednoho kursu byl stanoven na 40 osob, přičemž v případě velkého zájmu byla dávána přednost mladším zájemcům. Pro nemajetné posluchače byly zajištěny knihy a další učební pomůcky zdarma. Přestože statut byl oficiálně schválen až v říjnu 1922, první kursy byly zahájeny již na konci roku 1920. Konání bylo oznámeno prostřednictvím dětí a vyhlášením v kostele. Celkem se těchto kursů během zimy 1920/21 uskutečnilo 80 s 2762 posluchači. Většina účastníků byla ve věku 17–20 let, protože starší lidé se ostýchali přihlásit. Zahájení se účastnili starostové a závěrečné zkoušky se konaly veřejně. Po rozpačitém začátku si posluchači kursy oblíbili. Často dobrovolně přinášeli topivo a mnohdy projevovali zájem o půjčování knih. Po vyhodnocení výsledků proběhla mezi pracovníky odboru diskuse. Uvažovalo se o tom, že kurzy by na Podkarpatsku měly být pro obyvatele určitého věku povinné. Doporučovalo se také oddělit starší a mladé posluchače a podle potřeby vytvořit zvláštní oddělení pro dívky. Na přelomu roku 1922/1923 těchto kursů proběhlo již 273 s 8788 účastníky, mezi nimiž bylo 872 žen. Stinnou stránkou rostoucí účasti byly kolísavé výsledky. Posluchači vesměs oceňovali možnost učit se mateřskému jazyku, což bylo před válkou nemyslitelné. Na druhé straně se mnozí z nich chtěli naučit pouze číst a psát a ostatní předměty je nezajímaly.⁹ V boji proti negramotnosti bylo uspořádáno po roce 1918 na Podkarpatské Rusi do roku 1930 1473 kursů pro dospělé s 64.700 účastníky.

Další osvětové aktivity

V průběhu meziválečného období bylo zřízeno 340 lidových čítáren, 495 obecních knihoven podle zákona č. 430/1919 Sb. z. a n., jimž bylo darováno státem 12 664 vázaných svazků knih v hodnotě 159 173 Kč, dále vzniklo 14 osvětových okresních sborů podle zákona č. 67/1929 Sb. z. a n. s Podkarpatoruským osvětovým svazem v Užhorodě v čele. Vedle toho bylo proneseno 4196 všeobecně vzdělávacích přednášek s 81 369 účastníky a 768 odborně vzdělávacích přednášek s 24 659 účastníky. Dále působilo 164 divadelních kroužků, které uspořádaly 1075 divadelních ochotnických představení, které doplňovalo 31 lidových orchestrů, 97 zpěváckých kroužků, 35 loutkových divadel (ta uspořádala 143 loutkových představení). Kromě toho bylo uspořádáno 367 lidových akademií, 503 koncerty a hudební večery, 87 výstav, 2504 besed pro dospělé a 2372 besídek pro mládež.

⁹ Národní archiv (NA), fond Ministerstvo školství I (MŠ I), kart. 815, Zprávy o kursech pro málovzdělané.

Diapositivní a filmová centrála v Užhorodě měla 32 promítacích přístrojů, 52 sérií poučných přednášek, 63 zábavných a 48 naučných filmů.

Na Podkarpatské Rusi působily mnohé, národnostně rozdělené kulturní spolky: ruský spolek Duchnovič, ukrajinský spolek Prosvita, český Sokol, divadelní spolek České divadlo, Bojan, Smetana, Deutscher Kultverband. Dále zde vyvíjely činnost: Zemské ústředí poraden pro volbu povolání, které zřídilo poradny v Mukačevě a Užhorodě, Zemská péče o mládež, Československý červený kříž, Masarykova liga proti tuberkulóze, Ochrana matek a dětí a jiné.

Jazykový Babylón

Z výše uvedeného je patrné, že rozvoj školství byl po celé meziválečné období v centru pozornosti. Bylo ovšem nejprve nutno vyřešit otázku, jakým jazykem se má vlastně vyučovat. Po první světové válce se na Podkarpatské Rusi etablovaly tři směry, jejichž kořeny je ovšem možné vystopovat už koncem 19. století: velkoruský, ukrajinský a rusínský.

Velkoruský směr dokazoval, že obyvatelstvo Podkarpatské Rusi a východního Slovenska je ruské a zasazoval se za zavedení spisovné ruštiny do škol. K velkoruskému směru se politicky hlásil Anton Beskid, předseda Centrální ruské národní rady, v letech 1923–1933 guvernér Podkarpatské Rusi, Josif Kaminskij, Edmund Bačinskij, původně také Andrej Brodij (Bródy) a další. Ruskou orientaci šířil v kulturní oblasti spolek Alexandra Duchnoviče, pojmenovaný tak podle zřejmě nejvýznamnějšího rusínského buditele ruského směru 19. století. Ne všichni členové Duchovičova spolku byli od počátku jednoznačnými rusofily: Josif Kaminskij byl původně pokladníkem konkurenční ukrajinské „Prosvity“. Kaminskij byl původně považován za ukrajinofila, ale potom v roce 1925 napsal: „*Náš národ je součástí velkého ruského národa. V průběhu historie o tom nikdy nikdo nepochyboval.*“¹⁰ Rusofilové se odvolávali na osobnosti rusínského veřejného života 19. století, jakými byli rusínský buditel a spisovatel Alexander Duchnovič, politik a publicista Adolf Dobrianskij (Dobrianský), básník Alexander Pavlovič, básník a spisovatel Ivan Silvaj nebo spisovatel a novinář Eugen (Jevhen) Fencik, kteří všichni psali spisovnou ruštinou. Rusofilové po vzoru rusofilů v Haliči považovali ukrajinskou národnost za výmysl Němců a Rakušanů, ukrajinský národ vůbec neuznávali a ukrajínštinu považovali za dialekt ruštiny. Stoupenci ruského směru usilovali také o rozšíření pravoslavi. Směr byl podepřen ruskými emigranty ale i některými rusofily v českých politických stranách, především Václavem Klofáčem a Karlem Kramářem.¹¹

¹⁰ Kaminskij, J.: Nacionalnoje samosoznanie našego naroda. V pamjať A. Duchnoviča. Užhorod 1925, s. 14.

¹¹ Rychlík, Jan – Rychlíková, Magdaléna: Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939. Praha 2013, s. 110.

Na druhé straně zde byl ukrajinský směr. Čelnými představiteli ukrajinské orientace byli Augustin Vološin, bratři Julius a Michail Braščajkové, Stefan Kločurak a Julian Révay. Ukrajinofilové tvrdili, že Rusín a Ukrajinec znamená totéž, obyvatelstvo je ukrajinské a národ je ukrajinský. Ukrajinofilové měli podporu ukrajinské emigrace z Polska a také profesorů ukrajinské svobodné univerzity v Poděbradech. V kulturní oblasti v ukrajinském duchu působil spolek Prosvita (Osvěta), založený podle vzoru podobného spolku působícího už před válkou v Haliči. Politicky měli ukrajinofilové podporu sociálních demokratů, komunistů, lidovců a také menší části agrárníků. Hlinkova slovenská ľudová strana se stavěla rezervovaně jak k rusofilům, tak i ukrajinofilům.¹²

Třetím proudem byl rusínismus. Podle této teorie nebylo obyvatelstvo Podkarpatské Rusi ani ruské, ani ukrajinské. Jejím stoupencem byl řeckokatolický klérus v čele s přešovským biskupem Pavlem Gojdičem. Rusínský směr usiloval o zavedení zvláštního jazyka založeného na místních dialektech, ale byli v něm i lidé, kteří nepovažovali jazykovou otázku za prvořadou a vyslovovali se buď pro ruštinu, nebo pro ukrajinštinu. Samotné hnutí tak nebylo jednotné a existovaly v něm různé směry, z nichž některé byly částečně proruské, jiné promaďarské. Z rusínského směru později vycházel i autonomistický Autonomnyj zemel'skij sojuz, jehož někteří činitelé byli orientováni promaďarsky (Kurtjak, později Bródy).¹³

Rusínské školy otevřené na Podkarpatské Rusi po roce 1919 používaly i nadále jako vyučovací jazyk zpravidla rusínštinu opírající se o Vološinovu mluvnici z roku 1901. Střední školy, rovněž označované jako rusínské, používaly buď ruský jazyk anebo ukrajinský jazyk s etymologickým pravopisem, který se používal ve 2. polovině 19. století na ukrajinských školách v rakouské Haliči. Pro tyto střední školy vydal ukrajinský jazykovědec Ivan Paňkevič zvláštní gramatiku, která byla v roce 1922 aprobována Ministerstvem školství a do roku 1936 se dočkala dalších dvou vydání.¹⁴ Rusofilové nebyli spokojeni a tak se Paňkevičova gramatika nedočkala všeobecného uznání. Místo toho propagovali vlastní mluvnici vydanou Jevhenem (Evegeniem) Sabovem v roce 1924. Ta sice vycházela ze spisovné ruštiny, ovšem s přihlédnutím k místním nářečovým prvkům.¹⁵ Vyvinul se takový stav, že jazyk byl nadále označován zpravidla jako rusínský a školy jako rusínské, ale ve školách byly paralelně používány dvě mluvnice: v podstatě ukrajinská gramatika Ivana Paňkeviče, která vycházela z haličské verze ukrajinštiny, a v podstatě ruská gramatika Evmenije Sabova.

¹² Tamtéž, s. 112.

¹³ Tamtéž, s. 113.

¹⁴ Панкевич, И. Граматика руського языка. Мукачево 1922/Pankevič, I.: Hramatika rušogogo jazyka. Mukačevo 1922.

¹⁵ Сабов, Е. Граматика рускаго языка. Ужгород 1924/ Sabov, E.: Gramatika russkago jazyka. Užhorod 1924.

Ústřední orgány v Praze nemínily diktovat Rusínům jazyk, kterým mají mluvit, a snažily se zachovat korektní postoj ke všem směrům.

Dochované materiály školského referátu civilní správy Podkarpatské Rusi uložené v pobočce Státního oblastního archivu v Berehově ukazují, že jazyková situace ve školství byla skutečně značně nepřehledná. Třídní výkazy rusínských škol jsou psány někdy rusky, jindy ukrajinsky, občas místním nářečím. Ve třicátých letech ale začíná postupně převládat ukrajinština, pravda, obohacená o místní výrazy.¹⁶ Podle nařízení školského referátu v Užhorodě z roku 1922 měla být ukrajinština povinně vyučována na učitelských ústavech a učitelé z ní měli skládat zkoušky. V zakladatelské práci Josefa Peška, jenž skonal v roce 1924, pokračoval další renomovaný pedagog Josef Šimek. Za jeho působení se rozběhly práce na přípravě projektů nových škol, které měly nahradit často nevhodné školní prostory nacházející se nezdělané v nájemních budovách. Roku 1926 byla ustavena meziministerská komise pro výstavbu škol. Během dalších let bylo jenom do roku 1929 vystavěno 29 škol, z toho 3 bez státní podpory, a souběžně probíhala se Zemským úřadem v Užhorodě jednání o zabezpečení podpory projektů, které předpokládaly vybudovat do roku 1945 v každé obci školu.¹⁷ Samostatnou kapitolou byla v roce 1926 založená cikánská školy v Užhorodě. Toto zařízení jako první svého druhu pro Romy v Evropě dosáhlo zajímavých výsledků a jeho existence vyvolala silný zájem a odezvu v zahraničí.¹⁸

Budování sítě škol a internátů

Zřizování národních škol, které svým zaměřením odpovídaly českým školám obecným, a vyučování v nich, se v meziválečném období řídilo částečně starými uherskými zákony, částečně novými československými zákony a předpisy. Na Podkarpatské Rusi platil i nadále uherský zákonný článek č. XXXVIII/1868 o vyučování na národních školách doplněný československým malým školským zákonem z roku 1922, kterým byla povinná školní docházka na celém území státu prodloužena na osm let.¹⁹ Zákon č. XXXVIII/1868 určoval také postavení tzv. občanských škol (§§ 67–79), které odpovídaly měšťanským školám v českých zemích a rovněž statuty učitelských ústavů (§ 80). Zajímavé je, že zatímco ohledně učitelských ústavů byly na Podkarpatské Rusi zavedeny předpisy platné pro české země, u občanských (měšťanských) škol tomu tak nebylo, ačkoliv na Slovensku se tak částečně stalo.²⁰ Také o vydržování škol

¹⁶ DAZO, f. 28, op. 9, delo 566.

¹⁷ Šimek, Josef – Jakeš, Antonín: Školství na Podkarpatské Rusi. In: Učitel, roč. X, č. 9–10, 1929, s. 289–305.

¹⁸ Pěšina, Josef: Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti. Praha 1933, s. 9.

¹⁹ Paragrafy 11 a 12 zák. č. 226/1922 Sb. z. a n.

²⁰ Zák. č. 293/1919 Sb. z. a n., vl. nař. č. 137/1925 Sb. z. a n.

a úpravě postavení učitelů platily v podstatě uherské právní předpisy, především zákonný článek č. XXVI/1907, kterým byli všichni učitelé státních škol prohlášeni za státní zaměstnance. Dále platil československý učitelský zákon z roku 1922 doplněný vládním nařízením o služební pragmatice učitelů obecných a měšťanských škol z roku 1928.²¹

Vzestup v meziválečném období zažilo odborné školství. Vedle rozšíření a reorganizace Státní odborné školy pro zpracování dřeva v Jasině byla do roku 1929 založena Státní odborná škola pro zpracování dřeva v Užhorodě. Dalšími byly Státní odborná škola kovoobráběcí v Sevljuši, dvě Státní obchodní akademie v Mukačevě, Státní dvouleté obchodní školy v Sevljuši a Užhorodě a dále 25 pokračovacích škol živnostenských.²²

Podstatně vzrostl počet lidových zemědělských škol: Na přelomu let 1927/28 jich bylo 159 s 295 třídami a navštěvovalo je 8724 žáků. Odborná hospodářská škola byla přemístěna do Mukačeva, kde byla do roku 1929 vystavěna nová moderní budova doplněná školním statkem s hospodářskými budovami a pozemky o výměře 35 ha. Dalšími zařízeními byly jednoroční škola v Mukačevě, škola poloninského hospodaření ve Vereckách a škola pro hajné ve Svaljavě.²³

Podle statistiky předložené školními inspektoráty a ústavem školství ze dne 31. října 1931 byl počet všech obecných škol, učitelstva a školou povinných dětí následující:²⁴

školní okres	školy	učitelé	děti
Berehovo	71	184	9 845
Chust	47	166	9 930
Iršava	42	128	8 338
Mukačevo	57	205	11 654
Rachov	51	171	8 419
Rozvigovo	58	121	6 555
Sevluš	76	213	11 616
Svalava	76	206	9 644
Ťačovo	58	217	10 434
Užhorod	80	204	10 752
Velký Berezny	80	198	10 622
Volové	65	92	5 075
Celkem	763	2 105	112 284

²¹ Zák. č. 104/1922 Sb. z. a n., vl. nař. č. 162/1928 Sb. z. a n. Přehled předpisů viz Buzek, K.: *Najdôležitejšie zákony a nariadenia o národnom školstve v zemiach Slovenskej a Podkarpatoruskej*. Praha 1936.

²² Šimek, Josef – Jakeš, Antonín: *Školství na Podkarpatské Rusi*, in: *Učitel*, roč. X, č. 9–10, 1929, s. 289–305.

²³ Reich, Eduard: *Zemědělské školství a vyučování na Podkarpatské Rusi*. In: *Podkarpatská Rus*. Bratislava 1936, s. 266–269.

²⁴ NA, MŠ I, kart. 369, složka 4363. Situační zprávy na IV. čtvrtletí 1931.

Školský referát v Užhorodě zamýšlel vydat učební plán podle nových vzdělávacích osnov pro rusínské obecné školy. Zatím účelem byla svolána na 19. září 1931 do Sevluše redakční porada. Na redakční poradě byla rozdělena práce po sestavení učebního plánu. Na jeho přípravě se podíleli Josef Pešina (1. třída), Alexander Markuš (2. a 3. třída), Androj Vladimír (4. a 5. třída), František Ahij (6. až 8. třída).²⁵

K zajištění školní docházky a vzdělání pro žáky z obtížně dostupných obcí sloužily také internáty. Již před rokem 1918 byla na území Podkarpatské Rusi vybudována síť státních internátů, jež však sloužily maďarským školám a tedy i maďarizaci. Po roce 1918 měly internáty především sociální cíle. Státních středoškolských internátů bylo 8 se 400 chovanci. Státní podpora dosahovala ročně částky 1 milionu Kč. Kromě internátů při gymnáziu a učitelském ústavu v Mukačevě existovalo ještě pět takovýchto zařízení. Během dvacátých let byly internáty zřízeny při pokračovacích, odborných i měšťanských školách. Financovány byly většinou z rozpočtu Ministerstva školství a národní osvěty a pouze několik internátů bylo zřízeno spolkem „Školnaja pomošč“. Náklady na ubytování činily měsíčně 260–350 Kč, když ubytovaným žákům byla poskytována částečná nebo úplná sleva.²⁶

Nedostatky

Přes patrný pokrok, dosažený během prvních deseti let trvání státu, úroveň karpatoruského školství stále zaostávala ve srovnání se zbytkem republiky. Zatímco celorepublikový průměr činil roku 1929 42 dětí na učitele (v českých zemích 35), na Podkarpatské Rusi to bylo 75 dětí.²⁷ Pracovníci školského referátu a pedagogové se při své práci nemohli nedopustit četných chyb. Vedle často banálních pochybení, která vznikla z neznalosti poměrů a nezkušenosti konkrétních osob, to bylo již zmíněné nevážené pokutování za neplnění školní docházky. Od postihů bylo sice brzy upuštěno, ale tento nedomyšlený postup značným způsobem znehodnotil jinak zásluhou práci pedagogů.

Cílem četných protestů se staly československé školy. Ty byly zakládány na základě zákona o menšinových školách v oblastech, kde působili zaměstnanci nového státu. Dalšími jejich žáky se stávaly hlavně děti židovských rodičů, neboť právě Židé se staletou zkušeností se životem v diaspoře oceňovali výhody, které přinášela znalost hlavního státního jazyka. Palčivým problémem na Podkarpatské Rusi byla etnická nevyhraněnost většinového obyvatelstva a s ní spojená existence tří jazykových směrů; rusínského nebo ruského a ukrajinského.

²⁵ NA, f. MŠ I, kart. 369, složka 3170. Situační zprávy na IV. čtvrtletí 1931.

²⁶ Pešina, Josef: Školství na podkarpatské Rusi v přítomnosti. Praha 1933, s. 40.

²⁷ Šimek, Josef – Jakeš, Antonín: Školství na Podkarpatské Rusi. In: Učitel, roč. X, č. 9–10, 1929, s. 289–305.

Pracovníci školského referátu se snažili jazykovou výuku přizpůsobit podmínkám v konkrétních oblastech, proto podporovali oba směry. Zaměstnávání emigrantů z Haliče v době nedostatku kvalifikovaných učitelských sil, krátce po začlenění do republiky, vedlo k posílení ukrajinského směru a tento postup byl místními politickými činovníky považován za příčinu jazykového chaosu vytvářejícího prostor pro čechizaci, za jejíž nástroj byly považovány právě československé školy.²⁸

Projevy nevole k českým školám na Podkarpatské obce byly během třicátých let posíleny hlavně rostoucím vnitropolitickým napětím a silícími snahami o naplnění ústavou zaručené autonomie. Tyto aktivity společně s jazykovými spory mezi představiteli rusínského a ukrajinského směru v kombinaci s negativními hospodářskými dopady byly obratně využívány místní maďarofilskou inteligencí.

Závěr

V době příslušnosti Podkarpatské Rusi k ČSR (do roku 1939) zaznamenala Podkarpatská Rus i přes různé nedostatky kulturně-národní rozvoj ukrajinského-rusínského obyvatelstva. Úroveň byla naprosto nesrovnatelná se stavem za Rakousko-Uherska. Za éry ČSR zažila Podkarpatská Rus v relativně krátkém období rozvoje ve všech oblastech života. V podstatě to byla doba nového národního obrození v demokratickém duchu. I když síť škol nebyla zcela dostatečná, došlo k výraznému rozvoji školství, byly zakládány obecné školy, měšťanky, odborné školy a gymnázia. Tehdejší pedagogové, často čerství absolventi učitelských ústavů, pracovali v mnohem horších podmínkách ve srovnání s českými zeměmi. Nepřetržitá cílevědomá práce učitelů škol na Podkarpatské Rusi ve 20. a 30. letech, nehledě na národnost a vyučovací jazyk, byla nutným vkladem k postupnému odstraňování zdejší letité zaostalosti a související bídy. Nicméně význam národního školství vybudovaného za Československa přetrval i samotnou existenci republiky, protože ani za následné maďarské vlády (1938/1939–1944) už nebylo možno toto školství zcela zrušit. Na Podkarpatské Rusi se v letech 1939–1944 počet čistě ruských gymnázií zmenšil ze 7 (1939) na 3 a měšťanských škol z 30 na 10.

²⁸ Magocsi, Robert – Pop, Ivan: *Encyklopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto 2002, s. 363; Švorc, Peter: *Zakletá zem*. Praha 2007, s. 226.

Přílohy

Školy spravované podle § 2. zákona č.292/20 Sb. z. a n. *Normální inventář škol. Pomůcky pro mateřské, obecné, měšťanské a pomocné školy*²⁹ na příkladě výuky dějepisu:

Normální inventář pro obecné školy 14. 11. 1930

Dějepis:

Čutta: Svatý Václav.

Walter: Masarykovy cesty světem.

Kočí: Žižkův vítězný návrat od Sudoměře.

Oliva: Libušino proroctví.

Liebscher: Horymírův skok.

Černý: Návrat emigrantů, Upálení M. J. Husi.

Mathauser: Havlíček se loučí s rodinou, Lešetínský kovář, Libušin soud,
Oldřich a Božena, Vlasta.

Kočí: Položení základního kamene Národního divadla.

Maixner: Sedláci na útěku v 30leté válce.

Stříbrný: Vjezd Jana Lucemburského do Prahy.

Brožík: Karel IV. zakládá pražskou universitu, Komenský vykládá své
pedagogické myšlenky.

Cihelka: Husité na Baltu.

Normální inventář učebných pomůcek pro školy měšťanské

Dějepis:

I. třída

Gall-Rebhan: Tvary římských chrámů, obleky starých Řeků a Římanů.

Obrazy: Korunovační klenoty české, Pomník sv. Václava.

II. třída

Kašpar: Mapa k dějinám Střední Evropy.

Sbírka obrazů: Žižka a polní Bratrstva.

Kočí: Jiří Poděbradský po volbě ubírá se do Týnského chrámu.

Brožík: Komenský vykládá své pedagogické myšlenky.

Seifert: Filipina Welsarová u biskupa Augusty.

Materna: Husova světnička.

Stříbrný: Rudolf II. a Tycho de Brahe.

Aleš: Jiří Poděbradský a Matyáš a Vilémova.

Brožík: Karel IV. zakládá pražskou universitu.

Aleš: Zajetí Václava IV.

²⁹ NA, MŠ I, kart. 369, sign. 17 g.

III. třída

Washingtonská deklarace.

Normální inventář pro jednotřídní obecné školy

(Schválen výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 21. července 1924, č. 91.070)

Poznámka: Učebné pomůcky označené hvězdičkou patří do inventáře maximálního a mají se pořizovat až po dosažení inventáře minimálního (bez označení).

Dějepis:

Cihelka: Táborská pokladnice.

Brožík: Defenestrace.

Kašpar: Poprava českých pánů 1621.

Liebscher: Žižka na válečném voze. *Obrazy čes. buditelů.

*Hocke: Mapa vývoje čsl. Státu. *Sbírka archeologických a historických obrázků z okolí.

Normální inventář pro obecné školy dvou- a trojtřídní

(Doplněk k normálnímu inventáři pro obecné školy jednotřídní. Schválen výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 21. července 1924, č. 91.070/24)

Dějepis:

Lehman: Obrazy kulturněhistorické: Vnitřek města v XV. století.

*Panuška: Kaple betlémská.

Normální inventář pro čtyřtřídní a více třídní školy obecné

(Doplněk k normálním inventářům I a II. Schválen výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 21. července 1924, č. 91.070/24)

Dějepis:

*Frumar-Jenewein: Kaple sv. Jiří na Řípu.

Langel: Obrazy k dějinám: 76. Staroměstská mostecká věž, 77. chrám sv. Víta v Praze, *79 letohrádek Belvedér, 80. chrám sv. Barbory v Kutné Hoře.

Lehmann: Obrazy kulturně-historické. *2. Rytířský hrad ve XIII. století.

*4. turnaj, *6. Obléhání ve XIV. století, *14. stavby kolové. Cihelka: České

dějepisné obrazy: 2. Chelčický píše postilu. *Mathauser: Psohlavci.

The school system in Carpathian Ruthenia in 1920s

Carpathian Ruthenia was united with Czechoslovak Republic as its autonomous part. Although the autonomy was guaranteed in the constitution, it came into existence first in autumn 1938. One of important causes of this delay was the illiteracy of local inhabitants, which was a consequence of a long-term and systematic Magyarisation. The Czechoslovak government was working to redress the situation and already in 1921, the number of schools corresponded to the national composition of the population. For the children of new state employees Czechoslovak schools were established from the beginning of 1920s and their number rose to several tens of school at the end of 1930s. Carpathian Ruthenia as a part of Czechoslovak Republic (till 1939) experienced, despite a range of imperfections, a cultural and national development of the Ukrainian-Ruthenian population unknown and incomparable to the conditions under Austria-Hungary.

Das Schulwesen in der Karpato-Ukraine in den 20. Jahren des 20. Jahrhunderts

Die Karpato-Ukraine wurde zur Tschechoslowakischen Republik als autonomes Teil eingegliedert. Trotzdem ihre Autonomie verfassungsmässig garantiert wurde, zu ihrer Erfüllung kam erst im Herbst 1938. Eine der wichtigsten Ursachen dieser Vespätung war Analphabetentum hiesiger Einwohner. Dieser Zustand wurde durch langjährige systematische Ungarisierung verursacht. Tschechoslowakische Regierung arbeitete seit Anfang ihrer Tätigkeit auf Berichtigung dieses Zustandes, und schon im Jahre 1921 entsprach die Zahl der Schulen ethnischer Zusammensetzung der Bevölkerung. Seit Anfang 20. Jahrhunderts wurden zum Zwecke der Kinder von Mitarbeitern des neuen Staates auch die tschechoslowakischen Schulen gegründet. Ende der 30. Jahren existierten schon mehrere Dutzende von diesen Schulen. Zur Zeit der Zuständigkeit der Karpato-Ukraine zur Tschechoslowakischen Republik (bis 1939) kam trotz verschiedene Mangel zur national-kulturellen Entwicklung der ukrainisch-ruthenischen Bevölkerung. Das Niveau war ganz vergleichbar mit dem Stand zur Zeit des Österreichs-Ungarn.